

діяльність 209 шахтних стволів загальною протяжністю 55400 метрів, відкачати 117 млн. тонн води³¹. Допомогу шахтарям надали залізничники. Вони доставили з усіх районів країни обладнання, машини, інструменти, матеріали. З Куйбишевської області ними було вивезено 53 вагони з шахтним обладнанням, з Кузбасу – 23 вагони³². Як наслідок до 1 січня 1944 року було введено в експлуатацію 15 великих шахт з добовою нормою виробітку 5 тис. тонн й 16 малих шахт³³. Це дозволило в короткі терміни відродити вугільну галузь Донбасу. Якщо у 1943 р. було добуто 4,3 млн. тонн вугілля, то у 1944 р.-21 млн. тон, а в 1945 видобуток вугілля виріс до 38,4 млн. тон, що значно вплинуло на формування паливного балансу країни³⁴. Таким чином шахтарі Донбасу добували 17 відскіків усього річного видобутку палива в СРСР, в 1945 р. цей відсоток склав 26,7³⁵. Доставляли його до місць призначення залізничники. З 1 по 25 квітня 1943 р. на Південно-Донецькій залізниці було відвантажено 1440 вагонів, або 28639 тонн вугілля.

Залізничники сприяли відродженню енергетичних потужностей металургійної й хімічної промисловості. Ними було поставлено заводу "Азовсталь" устаткування вартістю 98,3 млн. крб³⁷. Також транспортники виконали постанову ДКО від 6 березня 1945 р. і перевезли на промисловий майданчик Лисичанського азототукового заводу обладнання німецького хімічного комбінату "Хайде Брек", вартість обладнання якого становила 20 млрд. крб. золотом. На Лисичанському заводі залізничники додатково проклали 12 кілометрів колії³⁸.

Паралельно йшло відродження сільськогосподарського виробництва. Вже у 1945 р. посівні площі склали 23 млн. гектарів³⁹. Для переміщення зернопродуктів колективи залізних доріг України організували спеціальні кільцеві маршрути. На Сталінській залізниці їх було - 120, Одеській -100, Південній – 85⁴⁰. Своєчасне забезпечення сировиною й продуктами харчування різних регіонів України сприяло відродженню і налагодженню роботи багатьох галузей народного господарства.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1.Федоров В.Г. Украина в Великой Отечественной войне 1941-45 гг.: 50-летие Великой Победы над фашизмом. - Смоленск, 1999.-С.47; 2. Железнодорожники в Великой Отечественной войне. - М., 1985. - С.287; 3.Лашенко П.Н. Из боя - в бой.-М.,1972.-С.231,233,235, 238,236,251; 4.Никитин В.В.Горючее фронту. - М., 1984.- С.77; 5.Ковалев И.В. Транспорт в Великой Отечественной войне 1941-45 гг. - М., 1981.-С.261; 6.Антипенко Н.А. На главном направлении. - М., 1971. - С. 108-109; 7.История Великой Отечественной войны Советского Союза.- Т.3.-М.,1963.-С.198; 8.Ковалев И.В. Транспорт в Великой Отечественной войне 1941-45 гг. - М., 1981.-С.270; 9.История Великой..Т.3.-М.,1963.-С.333; 10.Ковалев И.В. Транспорт в Великой Отечественной войне 1941-45 гг. - М., 1981.-С. 270; 11.Стомахин И. Восстановление индустрии Юга.- М., 1966.-С. 255; 12.Баран В.К., Даниленко В.М. Україна в умовах системної кризи /1946-1980/-К., 1999.- Т.13. - С.27; 13. Терехин К.П., Таралов А.С.Гвардейцы-железнодорожники.- М., 1966. - С. 93; 14. Там само.- С. 93-94; 15. Там само. - С. 95; 16. Там само. - С. 95-96; 17.Там само. - С.97; 18. Там само. - С. 99; 19.Там само.-С. 98; 20. Там само. - С. 101; 21.Там само.-С. 100; 22.Куманев Г.А. На службе фронта й тыла. - М., 1976.-С. 252; 23.Нариси Історії Київської обласної партійної організації. - К., 1967. - С. 472; 24. Железнодорожники в Великой Отечественной войне. - М., 1985. - С.280; 25.Ковалев И.В. Транспорт в Великой Отечественной войне 1941-45 гг. - М., 1981.- С.266-267; 26.Нариси Історії Київської..С.473; 27. ЦДАГО України.-Ф.1.-Оп.31.-Спр.4.-Арк.2; 28. Железнодорожники в Великой Отечественной войне. - М., 1985. - С.262; 29.ЦДАГО України.-Ф1.-Оп.1.-Спр.7.-Арк.167; 30. Решения партии и правительства по хозяйственным вопросам 1917-1967. - Сб.док.-Т.6.-М., 1968.-С. 169; 31.Кравченко Е.М. Военная экономика СССР 1941-45 гг.-М., 1963.- С.245; 32.Шигалин Г.И. Народное хозяйство СССР в период Великой Отечественной войны. - М., 1960. - С.151;33.Українська РСР у Великій Вітчизняній війні. - Т.3. -К.,1973. - С.192-193; 34.Кравченко Г.С. Военная экономика..С.581; 35.История Великой Отечественной войны Советского Союза.-Т.4.-М., 1963.- С.581; 36.ЦДАГО України. - Ф.1. - Оп. 14.-Спр.64.-Арк.39; 37.Кондратенко Л.В. Особливості відбудови промисловості України в 1943-45 рр.: 3б. наук. стятей: Сторінки воєнної історії України. - Вип.1.-К.,1997.-С.84; 38.Кондратенко Л.В. Вказана праця. - С.88; 39.Коваль М.В. Социалистическая экономика - важнейший фактор победы советского народа в Великой Отечественной войне. - К., 1984.-С.36; 40. Якушин С. Перевозки зерна кольцевыми маршрутами // Железно-дорожный транспорт.-1945.-№ 5.-С.28

І.Ю. Данілова

ПОЛІТИКА РАДЯНСЬКИХ ОРГАНІВ ВЛАДИ ВІДНОСНО ПРОТЕСТАНТСЬКИХ РЕЛІГІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ УКРАЇНИ У ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД (1945-1955 РР.)

Тривалий період окупації українських земель нацистськими завойовниками обумовив виникнення на їх теренах деяких форм організації життя, що неминуче вступали в конфлікт з довоєнною радянською суспільно-політичною системою. Передусім це стосувалося церковно-

релігійного життя. Його відродження отримало в радянській історіографії з її догматичним дослідницьким інструментарієм однозначну негативну оцінку.

Важкий, сповнений трагічних невдач хід війни, перші спроби осмислення причин поразок Червоної Армії підштовхували вищі ешелони влади до розуміння того, що з церквою та віруючими слід рахуватися. Релігійні інституції подавали посильну допомогу радянським збройним силам, пораненим воїнам, сім'ям загиблих, сиротам, відіграли важливу роль в консолідації суспільства, доклали чимало зусиль для зміцнення обороноздатності країни. До того ж, з нагоди визволення України від нацистської окупації протестантські релігійні організації, як і інші релігійні течії, надсилали звернення до радянських властей, в яких висловлювали безмежну подяку великому Сталіну за звільнення від кайданів фашизму. Це свідчить про те, що віруючі бажали знайти ґрунт для порозуміння і неантагоністичного співіснування.

Повоєнний час був одним з найскладніших в історії протестантизму, в період якого він зазнав серйозних втрат, що позначились на структурі, характері діяльності громад, житті багатьох віруючих. Але, незважаючи на це, українська релігійна палітра зазнала значної трансформації, що зумовлювалась активізацією діяльності різноманітних протестантських течій, формуванням нової релігійної мережі (відновлення церковних структур у протестантських конфесіях, державна реєстрація громад, утворення релігійних центрів), спробою протестантських релігійних осередків відновити свою практику, колишні організаційні структури, збільшенням кількості віруючих.

Так перед партійним та державним керівництвом Радянського Союзу й України постало завдання — не вступаючи у конфлікт з протестантами, взяти під контроль їхні релігійні формування, подолати традиційну відразу до релігії і церкви та вдатися до інтриг, що могли б закрити очі релігійникам на реальне становище.

Це поставило перед керівництвом України завдання не лише відбудови зруйнованого господарства, а й відродження довоєнного ідейного, етичного, побутового клімату в суспільстві, фундаментом якого були ідейно-політична уніфікація, псевдоколективізм, сліпа віра в безгрішність Сталіна і його оточення.

У наш час досить актуальною і дискусійною є проблема державної політики СРСР щодо протестантів у повоєнні роки. Це, насамперед, зумовлено тим, що багато архівних матеріалів і документів були недоступними для вивчення та аналізу. Лише в 90-х роках ХХ ст. вчені отримали можливість розкрити таємниці стосунків радянської влади та релігійних організацій.

Серед праць сучасних вітчизняних дослідників протестантських конфесій, які розглядали післявоєнний період слід виділити роботи В.Любашенко, Л.Мітрохіна, П.Яроцького, П.Панченка, М.Рибачука, С.Здіорука, Д.Норта, В.Барана, В.Єленського, С.Савінського, Т.Грушової.¹ Проблема державно-церковних взаємин, свободи совісті у СРСР, історії формування релігійної опозиції активно досліджують В.Пащенко, О.Бажан, О.Уткін, В.Яценко, Б.Яськів, В.Войналович, Є.Кардаш, Л.Алексєєва.²

Означений період характеризувався дивним історичним парадоксом. Сталінський тоталітаризм надав церквам певного політичного статусу, а хрущовський лібералізм, навпаки, спричинив нові переслідування, хоча й не такі криваві, як у 1930-их рр.³ Дослідник проблем державно-церковних взаємин В.Пащенко спостеріг, що "відносини між державою та церквою відбувалися за принципом "хазяїн-слуга".⁴ Під маскою зовнішнього відносного демократизму й лібералізму ясно проглядалося обличчя войовничого атеїзму, який у повоєнні роки дещо змінює свою стратегію, але не відмовляється від принципу знищення релігії.

З метою контролю за релігійною ситуацією в країні були створені спеціальні органи, що відали релігійними питаннями. Раді у справах Російської православної церкви і Раді у справах культів при Раднаркомі СРСР відводилась роль основного провідника державної релігійної політики.

Під впливом «нового курсу» стосовно релігії вищі партійні інстанції України дедалі частіше звертали увагу на випадки адміністрування, беззаконня місцевих властей. В протоколі засідання Політбюро ЦК КП(б)У (лютий 1945 р.) наголошувалося: «ЦК КП(б)У відзначає, що окремі керівники місцевих органів влади в Житомирській і Кам'янець-Подільській областях самочинно проводять закриття церков і костелів, а також грубо втручаються в розпорядок церковних служб. Такі дії є неправильними і, по суті, провокаційними».⁵ ЦК партії наклав стягнення «на ряд відповідальних працівників, винних у порушенні чинного законодавства щодо культів».

Досить широкий віросповідний спектр суспільства, зумовлений, насамперед, його етнічною строкатістю, вимагав організацію самостійного, незалежного від Ради у справах РПЦ, органу контролю за життям громад інших конфесійних угруповань. Тому здійснення зв'язку між державними

органами та керівниками релігійних об'єднань і сектантськими організаціями, постановою уряду від 19 травня 1944 року покладалося на Раду у справах релігійних культів при Раднаркомі СРСР, їх уповноваженим у республіках і областях.⁶

29 травня 1944 р. РНК СРСР своєю постановою №628 “Про затвердження положення про Раду у справах релігійних культів при РНК СРСР штатів посадових окладів працівників Ради” визначає основні функціональні обов'язки РСРК.⁷ У постанові говорилося, що “РСРК здійснює зв'язок між урядом СРСР і керівниками релігійних об'єднань мусульманського, іудейського, буддистського сповідання, вірмено-григоріанської старообрядської, греко-католицької, лютеранської церков, сектантських організацій, з питань цих культів, які вимагають дозволу уряду СРСР”.⁸

Аналізуючи постанову, напрошується висновок, що в СРСР у формі РСРК з'явився потужний орган, який фактично і навіть юридично керував діяльністю релігійних культів. Під прикриттям зовнішнього демократизму держава продовжувала боротьбу з релігією. За допомогою адміністративного впливу, який здійснювала РСРК, було вирішено створити єдину, легко контрольовану церковну організацію (серед віруючих євангельсько-баптистського спрямування), поставити на її чолі “слухняне” керівництво і через нього, застосовуючи метод “поділяй і володарюй”, керувати помісними церквами й масовою релігійною свідомістю.

Основна мета, що її хотіли досягти партійні ідеологи СРСР і УРСР, — прискорене, класове “згасання” релігії, якій не місце у комуністичному суспільстві.

Всі зміни в сфері державної політики щодо церковних інституцій носили суто тактичний характер і не означали відмови атеїстичного режиму від усталених ідеологічних засад у ставленні до релігії і церкви. У «Закритому листі ЦК КП(б)У у питаннях релігії», надісланому у 1945 році партійним організаціям республік, наголошувалося: «Наша партія і уряд не змінювали свого ставлення до релігії і церкви, а в ході Вітчизняної війни церква змінила своє ставлення до радянської держави і оскільки церква у своїй діяльності ставить за мету надати допомогу нашому народу у боротьбі за остаточний розгром гітлерівської Німеччини..., тому і радянська громадськість, радянська держава по суті оцінюють цей бік діяльності церкви..»

Але ми, комуністи, ні на хвилину не повинні забувати, що ідеологія церкви суперечить нашому науковому марксистсько-ленінському світогляду, що вона глибоко реакційна і в кінцевому рахунку повинна бути подолана».⁹

Церква була впливовою силою на селі, що непокоїло владу. Особливо протестантські течії, які активно протистояли антирелігійній політиці радянської влади. На території Вінницької області діяли нелегально, але мали значний вплив на певну частину населення, 17 громад і 48 груп (1000 осіб) п'ятидесятників, апокаліпсисистів (кількість не відома, діяли на території Погребищенського, Оратівського, Плисківського і Монастирищенського районів), 40 осіб ієговістів, 90 осіб адвентистів-реформістів, 200 осіб істинно-православних християн, 80 осіб іоаннітів, 40 осіб інокентивців, 1300 осіб адвентистів 7-го дня (26 легальних громад), 3600 баптистів (легальних громад - 71).¹⁰ Переважна більшість цих релігійних громад не підтримувала радянської влади, саботувала рішення партії і уряду, а їх члени відмовлялися служити в рядах Радянської Армії, не брали участі у суспільно-політичному житті країни, закликали населення до виходу з колгоспів.

Неодмінною умовою функціонування релігійних громад була їх обов'язкова реєстрація в органах державної влади. Механізм подібної процедури передбачав подання на затвердження цілого ряду документів, в яких обґрунтовувалися не лише основні напрямки діяльності об'єднань, що не мали виходити за межі дозволеного, але й вказувалися повні дані про актив громади, склад її виконавчих органів та особу священнослужителя.

Особливою пильністю відзначалися заходи радянської держави у ставленні до протестантських релігійних об'єднань, що знаходилися у віданні Ради у справах релігійних культів при Раднаркомі СРСР. Їх реєстрації та офіційному державному визнанню передувала активна і копітка діяльність контролюючих органів щодо встановлення справжнього «політичного обличчя» та позиції, якої притримувалися вони за часів окупації, міри лояльності до політики радянської влади.

Важливо, що їх завданням було не лише з'ясування реально існуючої картини поліконфесійного простору України, але й розробка на цій основі конкретних запобіжних заходів, спрямованих на стримування активності релігійних громад, скорочення їх мережі і навіть ліквідацію небажаних церковних угруповань. В інформаційному звіті апарату Ради у справах релігійних культів при Раді Міністрів СРСР по УРСР за квітень-червень 1947 р. кількісне скорочення релігійних громад визначалося як найголовніше і найважливіше завдання. «Проведенням цієї роботи, — зауважував Уповноважений Ради по УРСР П.Вільховий, — ми намагаємось скоротити мережу релігійних громад

— розплідників релігійно-містичної пропаганди серед населення, вживаючи заходів до недопущення штучного організаційного зміцнення громад».¹¹

Робота по регулюванню діяльності релігійних організацій, як засвідчує подальший перебіг подій, носила лише підготовчий характер і мала забезпечити підґрунтя для реалізації більш масштабних планів нищення духовної опозиції.

Починаючи з 1948 року, «ліберальне» ставлення до Церкви стало більш жорстким. Колишня лінія законності та терпимості оцінюється як шкідлива суспільству та партії. Режим нехтує патріотичною діяльністю церкви у війні, заявляє про необхідність ідеологічної боротьби з релігією. Прохання про відкриття церков, реєстрацію громад на території області не отримують позитивної відповіді як тепер, так і впродовж наступних років. На липень 1951 року відмовлено в реєстрації та закрито молитовних будинків євангельських християн - баптистів – 27, адвентистів 7-го дня – 3, старообрядців – 7.¹²

Простежується тенденція тиску держави на релігію, що проявляється насамперед у забороні діяльності релігійних громад і конфіскації молитовних приміщень, особливо тих, що зайняті під час німецько-фашистської окупації, переполах віруючим у придбанні інших приміщень чи будівництву нових.¹³

Нівелювання самотніх рис церковних угруповань та поступове досягнення одноманітності конфесійної структури здійснювалося шляхом скорочення мережі громад релігійних культів. Якщо на 1 січня 1948 року на території України нараховувалося 1788 релігійних громад Євангельських християн-баптистів, 141 група Адвентистів сьомого дня, та вже на 1 січня 1956 року їх кількість значно зменшилась і складала: 1351 релігійних громад (ЄХБ) та 115 груп (АСД).¹⁴

Не змінюючи суті політики держави до релігії, влада тим самим часто переходила до антирелігійного терору, метою якого було “розкриття експлуататорського” змісту протестантських релігійних організацій, “антирадянської” діяльності священнослужителів та віруючих, розкриття класової суті релігії і церкви.

Церковна політика влади проводилась через чисельні таємні та цілком таємні директиви, розпорядження та інструкції, які розроблялись в кабінетах ДПУ й НКВС. Безпосередньо до пересічного громадянина доводилися лише, так би мовити, “благопристойні” вияви цієї політики. Насправді ж, на віруючі народні маси спрямовувався шквал атеїстичної та антицерковної практики. Релігійників надмірно обкладали податками, примушували підписувати позики, що перевищували фінансові можливості віруючих, виселяли без надання житла, конфіскували майно, відмовляли дітям духовенства навчатися у взнах, позбавляли права молитися в храмах, забороняли проводити молитовні збори, закривали церкви, переробляли молитовні будинки у спортивні зали, музеї, господарські склади, віруючому практично неможливо було отримати керівну посаду, високий професійний розряд, публічну подяку і матеріальну нагороду за працю. Вони повністю були позбавлені нормального правового статусу.

Релігійні протестантські громади втратили свою стабільність. За законом вони поділялись на офіційні, легальні, тобто ті, що підкорюються чинному законодавству, та на неофіційні, нелегальні - протизаконні. Це подрібнило їх на чисельні угруповання, послабило внутрішні резерви для подальшого формування церковних інститутів, зменшило активність релігійних громад у громадському та культурному житті.

Із 1954 р. питання державно-церковних відносин поступово переміщуються у сферу партійної діяльності і все тісніше пов'язуються з метою та завданнями антирелігійної роботи. Саме в цей період відбулося підпорядкування державної церковної політики партійній, спрямованій на формування атеїстичної свідомості, негативного ставлення до церкви та релігії.

Партійні і державні органи реалізують політичне спрямування стосовно релігії та церкви. Опубліковані в пресі постанови ЦК КПРС від 7 липня і 10 листопада 1954 року на XXII з'їзд КПРС, який прийняв програму будівництва комуністичного суспільства в СРСР, закріпив взятий партією курс для залишкового викорінювання “опіуму народу” зі свідомості людей.¹⁵ Вважаючи Церкву «класовою організацією», представником «феодалного та буржуазного класів», Сталін переслідував усі форми організованої релігійності. Для релігії вже не залишається місця. Існування церкви і віруючих “в умовах соціалізму» було оголошено “пережитком комунізму”, “продуктом впливу буржуазної ідеології”, а релігійність особи - “суспільним антиподом”.¹⁶

Після смерті Сталіна, усунення від влади і арешт одного з найближчих його помічників Л. Берії дозволив швидко і в основному безболісно провести реформу органів МВС СРСР - могутнього карального апарату, який забезпечував безперебійне функціонування радянської держави. У

відповідності з постановами Президії Верховної Ради СРСР від 13 березня 1954 р. та Ради Міністрів СРСР від 12 березня 1954 р. із складу Міністерства внутрішніх справ СРСР було виділено Комітет державної безпеки (очолив І. Серов, а в Україні відповідно В. Нікітченко) як самостійний орган при союзному уряді. Дещо раніше, восени 1953 року, на базі II Головного управління МВС СРСР було створено Головне управління по охороні військових та державних таємниць в пресі. Аналогічній реорганізації було піддано ряд інших структурних підрозділів МВС СРСР. До того ж такі заходи супроводжувались різким скороченням штатів.¹⁷

В 1953-1955 роках були проведені комплексні перевірки органів МВС-МДБ, які відкрили чимало фактів порушення законності. Виявлені порушення доводились до відома особового складу правоохоронних органів наказами міністра внутрішніх справ СРСР. Характерно, що один з перших таких наказів від 4 квітня 1953 року підписав сам Л. Берія. В ньому, зокрема, говорилося, що Міністерство внутрішніх справ СРСР встановило, що в слідчій роботі органів МДБ мали місце грубі порушення законів, арешти невинних радянських громадян, розгнущана фальсифікація слідчих матеріалів, широке застосування різноманітних способів катування, жорстокі побої заарештованих, цілодобове застосування наручників та вивернуті за спину руки, яке продовжувалося в окремих випадках протягом кількох місяців, тривале позбавлення сну, утримання заарештованих в роздягнутому вигляді в холодному карцері тощо. Такі бузувірські «методи допиту» доводили до того, що чимало з невинно заарештованих доводились слідчими до знесилення, моральної депресії, а деяких з них до втрати людської подобі. Наказ передбачав категоричну заборону застосування методів фізичного впливу, притягнення до відповідальності співробітників, винних в катуванні громадян.

В країні розпочався процес реабілітації жертв незаконних репресій. На початок 1956 р. комісіями було переглянуто 377 тисяч справ, звільнено 153506 чоловік, в тому числі на 14338 громадян справи повністю були припинені, і всі вони, у відповідності з законом, реабілітовані. Прокуратурою України на 1 січня 1955 року розглянуто справи на 2735 осіб. Серед них тисячі справ, які стосувались незаконних ув'язнень віруючих протестантських організацій.¹⁸

Але ці показники не означали повної відмови від репресій проти релігійників. Вище політичне керівництво України, уряд республіки, Рада в справах релігій при РМ УРСР продовжували вести планомірну роботу по обмеженню впливу найбільш поширених протестантських релігійних конфесій і течій на віруючих. Свій конкретний вияв це знайшло у ряді нормативних актів, спрямованих на повне підпорядкування релігійних громад спеціальним державним органам. Нерідко владні структури вдавалися до таких підступних кроків, як дискредитація окремих протестантських конфесій, релігійних груп, розпалювання розкольницьких тенденцій. Зокрема такі завдання покладалися на спеціальний підрозділ П'ятого управління Комітету держбезпеки України, його місцеві структури. Спираючись на розгалужену агентурну мережу, вони відстежували релігійні процеси, що відбувалися у регіонах, висловлювали свої рекомендації уповноваженому в справах релігій. Зокрема, спільними зусиллями органів КДБ та апарату уповноважених у справах релігій, при підтримці партійних та радянських органів, втілювались у життя плани повного витіснення сектантів з теренів України.

Отже, поворот у стосунках між сталінським режимом і церковними інституціями в роки війни мав з боку першого суто декларативний, номінально-пропагандистський характер. Сформована ще у 20-30-х роках та перетворена у надійний засіб нищення релігійних і церковних установ нова державна політика в основі своїй залишилась незмінною і в повоєнний час. У 50-ті рр. ХХст., незважаючи на певну демократизацію політичного життя в країні, продовжувалося переслідування представників протестантських релігійних громад.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Вільховий Ю.В. Політика радянської держави щодо протестантських церков в Україні (середина 40 - 70-их років ХХ ст.). – Дис...канд. істор. наук. – Полтава. – 2002. – С. 24; 2. Там само. – С. 25; 3. Пашенко В. Православ'я в новітній історії України. – Ч.ІІ. – Полтава. – 2001. – С.23; 4. Там само. – С. 24; 5. Лисенко В. Православна церква в 40-х рр. ХХст. // Український історичний журнал. - 1995. – №3. -С.73; 6. Войналович В. Голгофа для віруючих. Наступ на етноконфесійні осередки як один із засобів здійснення національної політики в Україні (друга пол. 40-х – 50-ті роки ХХ ст.) // 3 архівів ВУЧК, ГПУ, НКВД, КГБ - 1997. – №1-2 (4-5). - С. 210; 7. Хронологическое собрание законов, указов президиума Верховного совета, постановлений УССР. – Т.1. – К.,1963. – С.346; 8. Там само. – С. 347; 9. ЦДАГО України. – Ф. 1, Оп. 23, Спр. 1641. –Арк. 28-29;10. Даниленко В.М., Кононенко В.В. Релігійна політика радянської влади на Поділлі у перші повоєнні роки (1945-1948) // Вінниччина: минуле та сьогодення. Краєзнавчі дослідження. – Вінниця, 2005.- С.267; 11. Войналович В. Названа праця. –С. 215; 12. ДАВО. - Ф.П. – 136. – Оп. -32. – Спр. – 198. –Арк.42; 13. Там само. - Ф.П. - 136. – Оп. -32. –

Спр. – 198. – Арк. – 83; 14. Зінько Ю.А. Політика радянської влади щодо протистанських релігійних громад у документах державного архіву Вінницької області // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені М. Коцюбинського. Серія: Історія: Збірник наукових праць. Вип. II. – Вінниця, 2000. – С. 258; 15. Капталінська Ж.В. Відносини радянської держави та православної церкви (в кінці 40-х – на початку 60-х років ХХ ст.). – Автореф. дис. канд. історичних наук. – Запоріжжя, 2003; 16. Любашенко В.І. Історія протестантизму в Україні: Курс лекцій. – Львів, 1995. – С. 350; 17. Бажан О. Процес десталінізації в Україні // З архівів ВУЧ-ГПУ-НКВД-КГБ. – 1998. – №1/2 (6/7). – С. 187; 18. Там само. – С. 202.

М.Є. Лутай

ДО ІСТОРІЇ НІМЕЦЬКОЇ І ЧЕСЬКОЇ «ВІЙСЬКОВО-ПОВСТАНСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ» НА ЖИТОМИРСЬКІЙ

Початок 30-х - середина 40-х років ХХ століття - це одна з найтрагічніших сторінок в історії України і її народу. Вона пов'язана з утвердженням тоталітарного режиму в країні, невід'ємною складовою частиною якого став масовий терор проти власного народу.

Об'єктом терору стало не тільки корінне населення республіки - українці, а й німці, поляки, чехи, євреї і інші народи, що проживали на терені України. Репресії проти українців, поляків, німців, чехів та інших народів стали масовими після лютого-березневого пленуму ЦК ВКП(б) 1937 року, на якому "вождь народів" заявив, що країна в небезпечному становищі через дії саботажників, шпигунів, диверсантів. Установка була дана, і почалась нова хвиля терору, яка заповонила країну. Сьогодні це здається неймовірним, але був доведений навіть план репресій. Так, 31 липня 1937 року ЦК ВКП (б) затвердив наказ Єжова місцевим органам НКВС, згідно з яким за 4 місяці поточного року необхідно було репресувати 268950 чоловік, з них негайно знищити 75950 чоловік ¹.

В Україні органи НКВС почали сумлінно виконувати цей наказ. За влучним висловом відомого американського дослідника Роберта Конквеста, республіка стала вотчиною НКВС ². Почався пошук і викриття різноманітних контрреволюційних "організацій і блоків" і масові арешти безневинних людей, адже план треба було виконувати!

Як зазначає історик О.Д.Бойко, протягом 1930-1941 рр. в Україні було "виявлено" понад 100 різних " центрів", "блоків", "організацій". Лише в одній Житомирській області з 1 жовтня 1937 року до 15 лютого 1938 року було "викрито" і ліквідовано 19 "націоналістичних контрреволюційних організацій і 27 повстанських груп" ³.

Хвиля терору заповонила наш край. Так, за свідченням начальника Житомирського УНКВС Г. В'яткіна лише за 1937 і частину 1938 року в Житомирській області було репресовано більше 20 тисяч чоловік і в тюрмах НКВС знаходилось не менше 3-4 тисяч. "Дела эти - за словами самого В'яткіна, - велись вражеским способом, репресировались наряду с кулаками й политбандитами невинные люди" ⁴.

Справи дійсно велись ворожими, по відношенню до власного народу, методами. Річ у тім, що місцеві органи НКВС отримали дозвіл розглядати "справи" на шпигунів, диверсантів, поляків, німців, чехів на горезвісно відомих трійках до складу яких входили секретар обкому партії, прокурор області, начальник УНКВС і які без суду і слідства вирішували долі тисяч людей. Той же В'яткін на допиті засвідчив, що у вересні 1937 року отримав від республіканського керівництва НКВС зокрема якогось вказівку такого змісту: "Поезжай сейчас же организуй тройку и нужно стрелять не менее 500 человек в день с таким расчетом, чтобы все это закончить в максимально короткий срок..." ⁵

І начальник Житомирського УНКВС В'яткін, і його підопічні ретельно взялись до роботи "Боясь за собственную шкуру, - заявил на допиті В'яткін - я вышолнил и последнюю вражескую директиву Успенского, по приезде в Житомир, я на второй день созвал тройку и за несколько дней рассмотрел дела примерно на 4000 человек, проходящих по делам как шпионы, диверсанты, участники ПОВ, участники немецкой фашистской организации и участники РОВСа. Все люди преимущественно были приговорены к расстрелу и расстреляны. Успенский через работников Спецотдела ежедневно подгонял, требуя ускорить работу тройки и расстрел приговоренных" ⁶.

Жорна репресивної машини було запущено на повний хід. Почався пошук шпигунів, диверсантів, "викриття" контрреволюційних організацій. Однією з таких організацій, яка нібито діяла на території Житомирської області і була викрита Житомирським УНКВС у 1937-1938 роках, була Німецька фашистська військово-повстанська організація, створена серед німців, які з ХVІІІ ст. компактно проживали на Волині. Керована вона Волинським фашистським центром, який знаходився у Житомирі. Створена ця організація була нібито ще в роки громадянської війни, в період окупації